

Aleksandra Marcinkiewicz

Pozaformalne i nieformalne aspekty edukacji akademickiej

Ogrody Nauk i Sztuk 3, 46-53

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

POZAFORMALNE I NIEFORMALNE ASPEKTY EDUKACJI AKADEMICKIEJ

Współczesne społeczeństwo określane jest mianem społeczeństwa informacyjnego. Przyczyn powstania nowego typu społeczeństwa upatruje się w postępie technicznym i informacyjnym¹. Jego cechą charakterystyczną jest niespotykana dotąd w historii tak duża dynamika zmian, która dotyczy niemal wszystkich obszarów życia społecznego. Rozwój nowych technologii spowodował, że wiele aspektów egzystencji człowieka, od sfery badawczej czy militarnej, do medycyny, edukacji, bankowości, poczty, łączności aż po rozrywkę, kulturę, sport, jak i życie osobiste ulegało elektronizacji². Zatem, przeobrażenia nie dotyczą jedynie obszaru informatyczno-komunikacyjnego, ale przede wszystkim różnych aspektów życia społecznego. Należy również zaznaczyć, że wszechobecna technika wymaga od współczesnego człowieka posiadania nowych kompetencji związanych z jej użytkowaniem. W związku z tym, uczenie się jest nieodzownym elementem naszej egzystencji umożliwiającym adaptację do niestabilnych warunków życia. Jest to powód, dla którego nowa rzeczywistość edukacyjna przesycona jest ideą całościowego uczenia się.

Idea kształcenia, uczenia się jest różnie definiowana w literaturze przedmiotu. Mieczysław Malewski³, jak i Józef Kargul⁴ wskazują na panujący w tym zakresie „pojęciowy zgiełk”. Kształcenie ustawiczne bywa utożsamiane z kształceniem permanentnym. Różnice pomiędzy tymi pojęciami wyjaśnia Daniela Korzan, według której „kształcenie ustawiczne jest ideą zakładającą kształcenie i wychowanie człowieka przez całe życie⁵”. W innym ujęciu jest to potrzeba i cecha charakteryzująca współczesnego człowieka, warunkująca rozwój jego zdolności. Inaczej jest to człowiek śledzący zmiany w społeczeństwie i świecie, a także dbający o wszechstronny rozwój własnej osobowości w ciągu całego życia. Przyjmuje się także, że edukacja permanentna oznacza kształcenie, którego celem jest podtrzymanie lub ciągle rozwijanie wiedzy i umiejętności zawodowych⁶. Definicja ta ukazuje, że o ile edukacja permanentna odnosi się jedynie do podnoszenia kwalifikacji zawodowych, to kształcenie ustawiczne⁷ jest cechą konstytutywną

¹ M. Dziegielewska, *Człowiek dorosły w społeczeństwie informatycznym*, [w:] E. A. Wesołowska (red.), *Edukacja dorosłych w erze globalizmu*, Płock 2002, s. 55.

² L.W. Zacher, *Revolucja techniczna jako wyzwanie strategiczne dla gospodarek i społeczeństw*, [w:] L.W. Zacher (red.), *Problemy społeczeństwa informacyjnego*, Warszawa 1997, s. 118.

³ M. Malewski, *Edukacja dorosłych w pojęciowym zgiełku. Próba rekonstrukcji zmieniającej się racjonalności andragogiki, „Terazniejszość – Człowiek - Edukacja”* 2001, nr 2, s. 29-30.

⁴ J. Kargul, *Obszary pozaformalnej i nieformalnej edukacji dorosłych. Przesłanki do budowania teorii edukacji całościowej*, Wrocław 2001, s. 38-40.

⁵ D. Korzan, *W poszukiwaniu istoty edukacji permanentnej*, http://www.e-mentor.edu.pl/artukul_v2.php?numer=9&id=146, wydanie internetowe czasopisma „E-mentor” 2005, nr 2, 10.05.2010.

⁶ D. Korzan, *W poszukiwaniu istoty edukacji permanentnej*, wydanie internetowe czasopisma „e-mentor” 2005, nr 2, http://www.e-mentor.edu.pl/artukul_v2.php?numer=9&id=146, 09.08.2012.

⁷ Takie rozumienie kształcenia ustawicznego zaproponowane przez D. Korzana tożsame jest z terminem *całościowe uczenie*, zatem zamiennie będą stosowane terminy: edukacja ustawiczna, całościowe uczenie się, kształcenie ustawiczne. Pojęcia te należy rozumieć zgodnie z przytoczoną definicją kształcenia ustawicznego zaproponowaną przez D. Korzana.

człowieka wyrażającą się w całym jego życiu. Zatem, kształcenie całożyciowe jest pojęciem nadrzędnym w stosunku do kształcenia permanentnego.

Kształcenie ustawiczne ściśle związane jest z edukacją dorosłych, o czym świadczy fakt, że początkowo uważano, że wszystkie dziedziny oświaty dorosłych składają się na tę koncepcję. Takie rozumienie wyraźnie oddzielało kształcenie ustawiczne od szkolnictwa młodzieżowego, jak i wychowania w rodzinie i środowisku⁸. Pomimo nowego, szerszego ujęcia tej idei, która wyraża się w rozciągnięciu procesu uczenia się na całe życie, nadal istotną rolę przypisuje się oświacie dorosłych, co odzwierciedlone jest w definicji Józefa Półturzyckiego: „Oświatę dorosłych należy rozumieć jako upowszechniającą się formę aktywności edukacyjnej dorosłego społeczeństwa, które zgodnie z zasadą kształcenia ustawicznego uzupełnia wykształcenie i kontynuuje edukację w placówkach szkolnych, akademickich i instytucjach pozaszkolnych oraz dzięki własnej aktywności samokształceniowej”⁹. Powyższa definicja ukazuje ścisły związek edukacji dorosłych z ideą całożyciowego uczenia się. Zależność ta jest jeszcze bardziej wyraźna, gdy zestawia się ze sobą koncepcje edukacji ludzi dorosłych stworzoną przez Philipa H. Coombsa z typologią wymiarów kształcenia ustawicznego autorstwa Roberta Kidda.

R. Kidd wyróżnił trzy wymiary kształcenia ustawicznego, do których należy kształcenie w pionie, w poziomie oraz w głąb. Kształcenie w pionie obejmuje kolejne szczeble edukacji szkolnej - od przedszkola, poprzez szkołę, do studiów wyższych i podyplomowych. Zasady drożności i dostępności gwarantują młodzieży i dorosłym spełnienie się w tym wymiarze, niezależnie od ich wieku, wykonywanego zawodu, miejsca zamieszkania i innych czynników utrudniających edukację. Kształcenie w poziomie zapewnia poznawanie rozmaitych dziedzin życia, nauki i kultury, niezależnie od studiów pionowych. Likwidacja sztucznych barier pomiędzy dziedzinami życia i kultury umożliwia pełne wykorzystanie tego wymiaru dzięki indywidualnej aktywności jednostki i dzięki działalności pozaszkolnych instytucji oświatowych. Natomiast kształcenie w głąb, powiązane jest z jakością edukacji i wyraża się w bogatej motywacji do kształcenia, w umiejętnościach samokształceniowych, zainteresowaniach intelektualnych, w stylu życia, który jest zgodny z koncepcją kształcenia ustawicznego, jak i kulturalnym wykorzystaniem czasu wolnego¹⁰. Koncepcja ta poszerza rozumienie kształcenia ustawicznego przez akcentowanie jakości działań oświatowych i wskazanie bogatych potrzeb, jak i możliwości oświaty pozaszkolnej i oświaty dorosłych. Według R. Kidda, istotą ustawicznego uczenia się jest integracja trzech wymiarów kształcenia. Paralelną do jego idei jest koncepcja subobszarów kształcenia się człowieka dorosłego P.H. Coombsa, który wyróżnił kształcenie formalne, pozaformalne i nieformalne.

Za kształcenie formalne (*formal education*) uznaje się hierarchiczny system instytucji oświatowych, który poprzez świadectwa, certyfikaty i dyplomy szkolne selekcjonuje uczniów do różnych ról społecznych. Edukacja pozaformalna (*non-formal education*) odnosi się do aktywności edukacyjnych, sytuujących się poza formalnym systemem oświaty, takich jak: kursy, seminaria, odczyty, koła miłośników, różne formy doksztalcenia, studia podyplomowe itp. Natomiast za edukację nieformalną uznaje się działania edukacyjne, w których osoba ucząca się przyswaja wiedzę, postawy, wartości, umiejętności w roku własnych doświadczeń¹¹.

⁸ J. Półturzycki, *Szkolnictwo wyższe a idea edukacji ustawicznej*, [w:] R. Górka, J. Półturzycki (red.), *Edukacja ustawiczna w szkołach wyższych – od idei do praktyki*, Płock-Toruń 2004, s. 36.

⁹ J. Półturzycki, *Akademicka edukacja dorosłych*, Warszawa 1994, s. 13

¹⁰ J. Półturzycki, *Szkolnictwo wyższe a ...*, dz. cyt., s. 38.

¹¹ M. Malewski, *Modele pracy edukacyjnej z ludźmi dorosłymi*, „Terazniejszość- Człowiek- Edukacja”, 2000, nr 1 (9), s. 57

Porównując ze sobą przedstawione koncepcje można zauważyć pewne ich cechy wspólne. Choć porównywanie ich ze sobą jest zabiegiem uproszczonym, to jednak ukazuje związki pomiędzy dwiema koncepcjami. I tak, kształceniu w pionie odpowiada edukacja formalna. Kształcenie w poziomie bliskie jest rozumieniu edukacji pozaformalnej. Natomiast edukacja nieformalna posiada cechy wspólne z kształceniem w głąb. Ukazuje to także, że edukacja dorosłych stanowi ważny element w tworzeniu idei uczenia się przez całe życie.

Dużą rolę w edukacji dorosłych przypisuje się uczelniom wyższym, a przede wszystkim uniwersytetom. Wynika to z faktu, iż posiadają one długoletnią tradycję współpracy z różnymi formami oświaty dorosłych. Do najważniejszych zadań szkolnictwa wyższego w tym zakresie należy: prowadzenie badań z zakresu andragogiki, przygotowywanie programów oświatowych oraz kształcenie specjalistów dla potrzeb edukacji dorosłych¹². Znaczenie uczelni wyższych podkreślono również w raporcie Jacquesa Delorsa dotyczącym idei edukacji całościowej. Twórcy raportu w uniwersytetach upatrują pomostu łączącego szkolnictwo wyższe z dalszą edukacją. W założeniu, instytucje te powinny dokształcać zainteresowanych na najwyższym poziomie, odnawiać system kształcenia, jak i wypracowywać innowacje w edukację. Zatem, uczelnie wyższe zajmują ważne miejsce zarówno w idei całościowego uczenia się, jak i w edukacji dorosłych, gdyż nadają kierunek i charakter zmian szerokokorozumianej aktywności edukacyjnej człowieka dorosłego.

W rozumieniu ustawy o szkolnictwie wyższym uczelnia jest szkołą prowadząca studia wyższe¹³, czyli „studia pierwszego stopnia, studia drugiego stopnia lub jednolite studia magisterskie, prowadzone przez uczelnię uprawnioną do ich prowadzenia”¹⁴. Na studia pierwszego stopnia, które stanowią najniższy poziom kształcenia uniwersyteckiego, zgodnie z ustawą¹⁵ przyjęte mogą być jedynie osoby posiadające świadectwo dojrzałości. Tak więc w świetle prawodawstwa uczelnie wyższe są instytucjami edukacji formalnej skierowanymi do osób dorosłych.

Takie rozumienie szkolnictwa wyższego jest szczególnie interesujące w kontekście założeń edukacji całościowej. Idea całościowej edukacji zakłada bowiem ciągłość i systematyczność procesu uczenia się, co ma gwarantować stały rozwój jednostki i chronić ją przed dezaktualizacją wiedzy. Edukacja powinna przebiegać wielopłaszczyznowo, nie tylko w systemie kształcenia elementarnego i wyższego, ale także w systemie oświaty dorosłych i samokształcenia¹⁶. Takie rozumienie tej idei w kontekście uczelni wyższych, należy rozpatrywać kształcenie akademickie w trzech wymiarach: edukacji formalnej, nieformalnej i pozaformalnej lub odpowiednio w kontekście kształcenia w pionie, w poziomie lub w głąb.

Zatem, uczelnie wyższe jako instytucje edukacji całościowej nie są jedynie placówkami kształcenia formalnego, choć tak wynika z obowiązującej ustawy dotyczącej szkolnictwa wyższego, ale także instytucjami, w których odbywa się kształcenie pozaformalne i nieformalne. Z uwagi na fakt, iż w literaturze przedmiotu kształcenie akademickie rozumiane jest przede wszystkim w aspekcie kształcenia formalnego¹⁷ istnieje potrzeba zwrócenia uwagi na pozaformalnych i nie-

¹² Tamże, s. 18.

¹³ Art. 2.1.1) Ustawa z dnia 27 lipca 2005, *Pravo o szkolnictwie wyższym* (dz. U. Nr 164, poz. 1365, z późn. zm.).

¹⁴ Art. 2.1.5) Ustawa z dnia 27 lipca 2005, *Pravo o szkolnictwie wyższym* (dz. U. Nr 164, poz. 1365, z późn. zm.).

¹⁵ Art. 2.1.7) Ustawa z dnia 27 lipca 2005, *Pravo o szkolnictwie wyższym* (dz. U. Nr 164, poz. 1365, z późn. zm.).

¹⁶ J. Pólturzycki, *Źródła i tendencje rozwojowe edukacji ustawicznej*, wydanie internetowe czasopisma „e-mentor”, 2004, nr 5, http://www.e-mentor.edu.pl/artykul_v2.php?numer=7&id=97, 10.12.2012.

¹⁷ Zgodnie z Deklaracją Bolońską kształcenie formalne w ramach uczelni wyższych odbywa się poprzez realizację studiów pierwszego stopnia (studia licencjackie lub inżynierskie), studiów drugiego stopnia (studia magisterskie) oraz studia trzeciego stopnia (studia doktoranckie). (*Deklaracja Bolońska i co dalej: zbiór komunikatów, wytycznych i sugestii. Materiały ze strony internetowej MENiS* <http://www.meni.gov.pl>. Konferencja Rektorów Uniwersytetów Polskich, Poznań 2004, s. 2-3).

formalnych rodzaje edukacji realizowane w ramach uczelni wyższych. Taki kierunek rozważań uzasadniony jest tym, iż jak piszą autorzy w ostatnim czasie nastąpiło w edukacji dorosłych przeniesienie akcentu z kształcenia formalnego, dominującego w XX w. w kształceniu ustawicznym na edukację nieformalną i pozaformalną, w których to dorosły uczący się łatwiej rozwija określone kompetencje pozwalające mu rozwiązywać życiowe problemy¹⁸. M. Malewski zwraca uwagę, że „zmiany w sferze edukacji muszą mieć swe źródło w szerszych zmianach społecznych oraz zmieniających się sposobach postrzeganiach jednostki i jej związków ze społeczeństwem”¹⁹. Wskazuje on na dwa paradygmatyczne przesunięcia w andragogice- pierwsze z nich polegało na przesunięciu akcentu z edukacji formalnej, w której wiedza ma charakter obiektywny, a jej celem jest wyposażenie jednostki w kompetencje „twarde” na rzecz edukacji pozaformalnej, gdzie wiedza jest intersubiektywna i oferuje kompetencje „miękkie”. Funkcję instytucjonalnej edukacji dorosłych przejmują liczne instytucje społeczne, co prowadzi do zmiany charakteru edukacji dorosłych. Przyczyną tych przeobrażeń jest ewolucja społeczeństwa modernistycznego w społeczeństwo późnej nowoczesności, w którym niezbędne są kompetencje „miękkie” określane także jako interpersonalno-organizacyjne. Natomiast ewolucja społeczeństwa z nowoczesnego na ponowoczesne wywołała drugie przesunięcie paradygmatyczne. Ponowoczesny świat życia wymaga edukacji nowego typu. Nie może być już to edukacja instytucjonalna, polegająca na transmisji wiedzy, ani też edukacja pozaformalna. Życie w świecie ponowoczesnym wymaga specyficznych kompetencji, określanych terminem „refleksyjności”. Na refleksyjność składają się umiejętności dwojakiego rodzaju. Po pierwsze jest to „zdolności krytycznego ujmowania zdarzeń konstytuujących świat życia”²⁰ oraz umiejętność wyboru „spośród elementów składających się na symboliczne uniwersum świata życia tych, które samodzielnie zintegrowane, staną się aksjologiczno- estetycznym układem odniesienia dla indywidualnego istnienia”²¹.

W edukacji akademickiej podobnie rozumiane jest kształcenie pozaformalne i nieformalne. W obu przypadkach kształcenie odbywa się w instytucjach edukacyjnych i prowadzone jest przez osoby posiadające przygotowanie pedagogiczne/andragogiczne (wykładowcy, nauczyciele). Ponadto, edukacja realizowana jest w oparciu o opracowany wcześniej program kształcenia. Jasno są także określone cele i efekty procesu edukacyjnego. Cechą różnicującą edukację formalną od pozaformalnej jest fakt, że dyplomy czy inne certyfikaty zdobyte podczas kształcenia formalnego oprócz tego, że poświadczają stopień zdobytej wiedzy, to umożliwiają wejście na wyższy szczebel edukacji, np. dyplom studiów I stopnia umożliwia podjęcie kształcenia na poziomie studiów magisterskich. Natomiast certyfikaty/dyplomy uzyskane w ramach kształcenia pozaformalnego poświadczają jedynie zdobycie pewnego rodzaju wiedzy, umiejętności czy kompetencji. Kształcenie pozaformalne (w głąb) w uczelniach wyższych realizowane jest poprzez studia podyplomowe, seminaria, konferencje naukowe, szkolenia, działalność Uniwersytetów Trzeciego Wieku czy też Biura Karier.

Jedną z najpopularniejszych form kształcenia pozaformalnego realizowaną na poziomie wyższym są studia podyplomowe. W „Ustawie Prawo o szkolnictwie wyższym definiuje się je jako: formę kształcenia inną niż studia wyższe i studia doktoranckie, przeznaczoną dla osób legitymujących się wyższym wykształceniem”²². Jest to jedna z najbardziej dynamicznie rozwinięta

¹⁸ J. Kargul, *Obszary pozaformalnej i nieformalnej ...*, dz. cyt., s. 40.

¹⁹ M. Malewski, *Od nauczania do uczenia się. O paradygmatycznej zmianie w andragogice*, Wrocław 2010, s. 63.

²⁰ Tamże, s. 71.

²¹ Tamże.

²² Art. 2, p. 1. Ustawa z dnia 27 lipca 2005, *Prawo o szkolnictwie wyższym* (dz. U. Nr 164, poz. 1365, z późn. zm.).

jających się form kształcenia wyższego, gdyż umożliwia zdobycie w relatywnie krótkim czasie (zazwyczaj w trakcie dwóch do czterech semestrów) określonych kwalifikacji i kompetencji często o charakterze specjalistycznym²³.

Seminaria i konferencje naukowe to kolejne formy kształcenia pozaformalnego prowadzone przez uczelnie. Wydarzenia te mają charakter naukowy i zazwyczaj skierowane są do środowiska akademickiego, choć nie zawsze. Często w konferencjach biorą udział przedstawiciele profesji, dla których poruszane tam kwestie mogą być przydatne w pracy zawodowej. Zatem, konferencje i seminaria są okazją do skonfrontowania wiedzy teoretycznej generowanej przez ośrodki badawcze z rzeczywistością praktyki. Ponadto, zaletą tej formy kształcenia jest jej otwarty charakter, który umożliwia udział w niej wszystkim zainteresowanym osobom. Dzięki temu, konferencje czy seminaria są okazją do poznania wielu nowych idei i wyników badań interesujących dla badaczy, jak i przedstawicieli środowisk lokalnych.

Inną formą kształcenia pozaformalnego często realizowaną w ramach uczelni wyższych jest działalność Uniwersytetów Trzeciego Wieku (UTW). Są to instytucje o charakterze gerontologicznym, mające na celu rozwój intelektualny, ale także społeczny i fizyczny seniorów. Zgodnie z modelem francuskim²⁴ Uniwersytety Trzeciego Wieku powinny ściśle współpracować z jednostkami akademickimi, co ma zapewnić seniorom dostęp do edukacji na wyższym poziomie oraz kontakt z wykładowcami akademickimi²⁵. W ramach Uniwersytetu Trzeciego Wieku realizowane są wykłady, sekcje, seminaria oraz rozmaite kursy. Podstawową formą działalności w tym obszarze są wykłady, przeważnie z zakresu ochrony zdrowia i medycyny związanej z chorobami wieku starszego. Kursy dotyczą zazwyczaj nauki języków obcych oraz obsługi szerokorozumianych technologii tele-informatycznych. Cechą charakterystyczną UTW jest fakt, że jego słuchaczem może zostać osoba z ukończonym (z reguły) 60 r.ż., bez względu na uzyskane wcześniej wykształcenie. Jest to zgodne z postulatem kształcenia ustawicznego dotyczącym drożności systemu kształcenia, który ma umożliwić dostęp do edukacji na wszystkich szczeblach bez względu na wiek i uzyskane dyplomy.

Biura karier działające przy jednostkach akademickich również można traktować jako formę edukacji pozaformalnej. Zadaniem tej instytucji jest przygotowanie studentów do wejścia na rynek pracy. Biura Karier zajmują się organizowaniem różnego rodzaju kursów, spotkań z pracodawcami czy konferencji mających na celu nabycie przez studentów kompetencji niezbędnych na rynku pracy, a więc ich działalność ma charakter edukacji pozaformalnej. Można uznać, że Biura Karier stanowią pomost między rzeczywistością akademicką, a potrzebami rynku pracy.

Powyżej przedstawiono najczęstsze formy kształcenia pozaformalnego realizowane przez uczelnie wyższe. Oczywiście, lista ta nie wyczerpuje problemu, a jedynie wskazuje na najbardziej typowe formy edukacji pozaformalnej. Należy również zwrócić uwagę na nieformalne uczenie się, które odbywa się w ramach edukacji akademickiej. Kwestia ta jest dosyć problematyczna, gdyż w przeciwieństwie do kształcenia formalnego i pozaformalnego, to w przypadku kształcenia nieformalnego nie zachodzi uczenie się w tradycyjnym rozumieniu, a więc takim, które zorganizowane jest przez instytucje edukacyjne, gdzie dużą rolę odgrywa postać edukatora oraz zaplanowany wcześniej program kształcenia. W edukacji nieformalnej uczenie odbywa się po-

²³ Por.: A. Marcinkiewicz, *Kształcenie podyplomowe wobec rynku pracy, „e-mentor”*, nr 2 (44), 2012, s. 54-60.

²⁴ Poza modelem francuskim, który zakłada ścisłą współpracę UTW z uczelniami wyższymi można wyróżnić także model brytyjski oparty na wolontariacie i samokształceniu seniorów. Zobacz: J. Halicki, *Edukacja seniorów w aspekcie teorii kompetencji. Studium historyczno – porównawcze*, Białystok 2000, s. 42-51.

²⁵ O. Czerniawska, *Szkice z andragogiki i gerontologii*, Łódź 2007, s. 216.

przez doświadczanie życia codziennego, a więc „mimo chodem”. Często informacje, kompetencje i umiejętności, które jednostka przyswaja, mają charakter wiedzy milczącej, a więc nieświadomionej. Biorąc pod uwagę, że czynnikiem determinującym edukację nieformalną jest fakt, że nie ma w tym procesie osoby nauczyciela, do tego rodzaju edukacji w uczelniach wyższych można zaliczyć kulturę organizacyjną uczelni, ukryty program edukacji akademickiej, uczenie się z codzienności oraz samokształcenie (samoedukację) studentów i kadry akademickiej.

Kulturę organizacyjną definiuje się jako „normy społeczne i systemy wartości stymulujące pracowników, właściwy klimat organizacyjny, sposób zarządzania, podzielane znaczenia i symbole, schematy poznawcze, wymogi zachowania”²⁶. Wyróżnia się trzy poziomy kultury organizacyjnej:

- widoczny i uświadomiony - artefakty i twory kulturowe, widoczne wzory zachowania, symbole, ceremonie itd.;
- częściowo widoczny i uświadomiony - normy i wartości, zakazy i ideologie, wytyczne zachowań;
- niewidoczny, zwykle nieświadomiony - stosunek do otoczenia i rzeczywistości, natura ludzka i stosunki międzyludzkie, aktywność²⁷.

Ośrodki akademickie, jako instytucje również posiadają własną kulturę organizacyjną. Do elementów poziomu pierwszego, czyli widocznego i świadomego należą m. in.: inauguracja roku akademickiego, immatrykulacja, juwenalia, logo i patroni uczelni, status uczelni, w którym zawarte są podstawowe wartości wyznawane przez uczelnię. Na tym poziomie uwidacznia się to jak dana organizacja chce być postrzegana. Za pomocą odpowiednio dobranych i zaprezentowanych symboli, i wartości tworzy się oficjalny wizerunek uczelni wyższej.

Kolejny poziom kultury organizacyjnej odnosi się do częściowo widocznych i uświadomionych wzorów, sposobów zachowań oraz ideologii. W odróżnieniu od wcześniejszego poziomu nie są to elementy najbardziej eksponowane przez organizację, ale te które ułatwiają ludziom funkcjonowanie w ramach instytucji - są to na przykład sposób komunikowania się pomiędzy poszczególnymi osobami na uczelni (e-mail, kontakty bezpośrednie, zwroty grzecznościowe pan/pani lub mówienie do siebie po imieniu), określone zasady zachowania, które można traktować jako pewnego rodzaju rytuały swoiste dla określonej uczelni, itp.

Ostatni poziom kultury organizacyjnej często jest nieświadomiony przez podmioty uczące się. To te elementy, które wpływają na członków organizacji, chociaż oni nie zawsze zdają sobie z tego sprawę. W kontekście uczelni wyższych, takim przykładem jest ukryty program edukacji akademickiej. Według Martyny Pryszmont - Ciesielskiej „ukryty program oznacza nieoficjalne konsekwencje edukacji akademickiej obejmujące całość doświadczeń podmiotów uczestniczących w tejże edukacji. Ukryty program obejmuje więc wszelkie doświadczenia podmiotów uczestniczących w edukacji akademickiej, których nie można uznać za oficjalne (jawnie zaplanowane) konsekwencje edukacji”²⁸. Należy zaznaczyć, że z ukrytego program często wyłaniają się inne cele edukacji, niż te oficjalnie deklarowane przez uczelnię. Można zatem uznać, że ukryty program ukazuje rzeczywiste wartości i cele do których dąży dana uczelnia.

Inną formą edukacji nieformalnej jest uczenie się z codzienności. Odbywa się ono poprzez selekcję impulsów i wrażeń składających się na chaos codzienności, co ma ułatwić jednostce radzenie sobie z codziennymi trudnościami. Proces edukacyjny w tej sytuacji może przebiegać bez świadomości człowieka, jest to nabywanie tzw. wiedzy milczącej, a więc takiej, która nie wy-

²⁶ B. Nogalski, *Kultura organizacyjna. Duch organizacji*, Bydgoszcz 1998, s. 105.

²⁷ M. Kostera, *Postmodernizm w zarządzaniu*, Warszawa 1996, s. 75.

²⁸ M. Pryszmont-Ciesielska, *Ukryty program edukacji akademickiej*, Wrocław 2010, s. 20.

stępuje w postaci werbalnej, ale często kieruje codziennymi zachowaniami jednostki. Innym pojęciem odnoszącym się do uczenia się z codzienności jest uczenie się nieformalne, które w przeciwieństwie do wiedzy milczącej ma charakter intencjonalny²⁹. W ramach uczelni wyższych zarówno studenci, jak i pracownicy nabywają podczas codziennych doświadczeń pewien rodzaj wiedzy, który ułatwia im funkcjonowanie w środowisku akademickim.

Ostatnią z form kształcenie nieformalne w ramach edukacji akademickiej jest samokształcenie się studentów i kadry. Samokształcenie według Jerzego Semkowa „polega na mniej lub bardziej samodzielnym stawianiu i rozwiązywaniu przez jednostkę zadań w celu osiągnięcia w różnym stopniu uświadomionego wzoru osobowości”³⁰. Należy zauważyć, że proces samokształcenia jest jednym z istotniejszych postulatów uczenia się przez całe życie. Co więcej, w ramach zajęć, wykładowcy wskazują studentom jedynie pewne kierunki dociekań, gdyż studiowanie jako proces polega na samodzielnym zdobywaniu wiedzy, uczeniu się oraz dokonywaniu interpretacji i refleksji dotyczących zdobytej wiedzy. Zatem, samokształcenie jest esencją studiowania. Proces ten nie dotyczy jedynie studentów, ale także naukowców, dla których samokształcenie jest podstawą rozwoju w tym zawodzie.

Reasumując, edukacja akademicka nie ograniczają się jedynie do kształcenia formalnego. Uczenie się, które zachodzi na studiach wyższych należy rozpatrywać holistycznie, a więc musimy zwrócić uwagę także na aspekt edukacji pozaformalnej i nieformalnej. Zwrócenie się w tym kierunku uzasadnione jest faktem, iż jednym z postulatów zawartych w raporcie: *Edukacja ustawiczna a szkoły wyższe w XXI wieku*³¹ jest utworzenie w ramach uczelni wyższych systemu, który będzie akceptował doświadczenia zdobyte przez dorosłych w edukacji nieformalnej³². Takie całościowe ujęcie procesu edukacji zgodne jest z ideą całościowego uczenia się. Zatem, rozpatrując uczelnie wyższe jako instytucje kształcenia ustawicznego należy brać pod uwagę zarówno kształcenie formalne, jak i nieformalne oraz pozaformalne, gdyż komplementarność tych trzech wymiarów stanowi istotę edukacji całościowej. Oczywiście należy podkreślić, że podział edukacji w ramach uczelni wyższych na formalną, pozaformalną i nieformalną jest zabiegiem sztucznym. Niemniej celem artykułu jest zwrócenie uwagi, że w ramach uczelni wyższych edukacji nie należy utożsamiać jedynie z kształceniem formalnym, ale traktować szerzej- jako przestrzeń, gdzie różne formy edukacji zachodzą na siebie i jednocześnie z różnym nasileniem oddziałują na podmiot uczący się.

BIBLIOGRAFIA

- Deklaracja Bolońska i co dalej: zbiór komunikatów, wytycznych i sugestii. Materiały ze strony internetowej MENis <http://www.menis.gov.pl>. Konferencja Rektorów Uniwersytetów Polskich, Poznań 2004.
- Dzięgielewska M., *Człowiek dorosły w społeczeństwie informatycznym*, [w:] Wesołowska E. A. (red.), *Edukacja dorosłych w erze globalizmu*, Płock 2002.
- Frąckowiak A., *Edukacja ustawiczna a szkoły wyższe w XXI wieku*, [w:] Górska R., Pólturzycki J. (red.), *Edukacja ustawiczna w szkołach wyższych- od idei do praktyki*, Płock – Toruń, 2004.
- Górska R., Pólturzycki J. (red.), *Edukacja ustawiczna w szkołach wyższych – od idei do praktyki*, Płock-Toruń 2004.
- Halicki J., *Edukacja seniorów w aspekcie teorii kompetencji. Studium historyczno – porównawcze*, Białystok 2000.
- Kargul J., *Obszary pozaformalnej i nieformalnej edukacji dorosłych. Przesłanki do budowania teorii edukacji całościowej*, Wrocław 2001.

²⁹ K. Illeris, *Trzy wymiary uczenia się*, Wrocław 2006, s. 187-216.

³⁰ J. Semków (red.), *Procesy samokształceniowe w działalności kulturalno - oświatowej i w doskonaleniu zawodowym (konceptje badawcze)*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, t. XXII, Wrocław 1981, s.13.

³¹ A. Frąckowiak, *Edukacja ustawiczna a szkoły wyższe w XXI wieku*, w: *Edukacja ustawiczna w szkołach wyższych- od idei do praktyki*, (red.) R. Górska, J. Pólturzycki, Płock – Toruń, 2004, s. 263.

³² W przywołanym raporcie *Edukacja ustawiczna a szkoły wyższe w XXI wieku* autorzy opierają się na podziale form kształcenia, w których rozróżnia się kształcenie formalne i nieformalne. Zatem formy kształcenia nieformalnego wskazane w raporcie obejmują zarówno kształcenie pozaformalne i nieformalne wyróżnione przez P. H. Coombsa.

- Illeris K., *Trzy wymiary uczenia się*, Wrocław 2006.
- Kostera M., *Postmodernizm w zarządzaniu*, PWE, Warszawa 1996.
- Malewski M., *Modele pracy edukacyjnej z ludźmi dorosłymi*, „Teraźniejszość- Człowiek- Edukacja”, 2000, nr 1 (9).
- Malewski M., *Edukacja dorosłych w pojęciowym zgiełku. Próba rekonstrukcji zmieniającej się racjonalności andragogiki*, „Teraźniejszość – Człowiek - Edukacja”, 2001, nr 2.
- Marcinkiewicz A., *Kształcenie podyplomowe wobec rynku pracy*, „e-mentor”, nr 2 (44), 2012.
- Czerniawska O., *Szkice z andragogiki i gerontologii*, Łódź 2007.
- Nogalski B., *Kultura organizacyjna. Duch organizacji*, Bydgoszcz 1998.
- Pólturzycki J., *Akademicka edukacja dorosłych*, Warszawa 1994.
- Pólturzycki J., *Szkolnictwo wyższe a idea edukacji ustawicznej*, [w:] Górska R., Pólturzycki J. (red.), *Edukacja ustawiczna w szkołach wyższych – od idei do praktyki*, Płock-Toruń 2004.
- Pryszmont-Ciesielska M., *Ukryty program edukacji akademickiej*, Wrocław 2010.
- Semków J. (red.), *Procesy samokształceniowe w działalności kulturalno - oświatowej i w doskonaleniu zawodowym (koncepcje badawcze)*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, t. XXII, Wrocław 1981.
- Ustawa z dnia 27 lipca 2005, *Prawo o szkolnictwie wyższym* (dz. U. Nr 164, poz. 1365, z późn. zm.).
- Wesołowska E. A. (red.), *Edukacja dorosłych w erze globalizmu*, Płock 2002.
- Zacher L. W., *Revolucja techniczna jako wyzwanie strategiczne dla gospodarek i społeczeństw*, [w:] Zacher L.W. (red.), *Problemy społeczeństwa informacyjnego*, Warszawa 1997.
- Zacher L. W. (red.), *Problemy społeczeństwa informacyjnego*, Warszawa 1997.

NETOGRAFIA

- Korzan D., *W poszukiwaniu istoty edukacji permanentnej*, wydanie internetowe czasopisma „e-mentor” 2005, nr 2, http://www.e-mentor.edu.pl/artukul_v2.php?numer=9&id=146, wydanie internetowe czasopisma „e-mentor” 2005, nr 2, 09.11.2012.
- Pólturzycki J., *Źródła i tendencje rozwojowe edukacji ustawicznej*, wydanie internetowe czasopisma „ e-mentor”, 2004, nr 5, http://www.e-mentor.edu.pl/artukul_v2.php?numer=7&id=97, wydanie internetowe czasopisma „ e-mentor”, 2004, nr 5, 10.12.2012.

STRESZCZENIE

W artykule zaprezentowano główne założenia idei całożyciowego uczenia się oraz ich związek z edukacją dorosłych. Ukazano również miejsce edukacji akademickiej w kontekście koncepcji uczenia się przez całe życie. Wskazano także na pozaformalne i nieformalne aspekty edukacji akademickiej oraz na rolę uczelni wyższych w urzeczywistnieniu teżej idei.

Słowa kluczowe: całożyciowe uczenie się, kształcenie ustawiczne, edukacja dorosłych, edukacja akademicka, kształcenie pozaformalne, kształcenie nieformalne

NON-FORMAL AND INFORMAL ASPECTS OF ACADEMIC EDUCATION

Summary

This article presents the main assumptions of the idea of lifelong learning and their relation to adult education. It shows also the place of academic education and the concept of learning throughout life. It also discusses the formal and informal aspects of academic education and the role of universities in the realization of that idea.

Key words: lifelong learning, continuing education, adult education, academic education, non-formal, non-formal education